

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

♦ ISAM.

مركز البحوث الإسلامية
وقف الديانة التركي

el-Hevâdî fî şerhi'l-Mesâlik

Hamza b. Turgut Aydınî
(ö. 981 h. / 1574 m.)

Tahkik
Ali Bulut

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 1085
İSAM Yayınları 248
Klasik Eserler Dizisi 53
© Her hakkı mahfuzdur.

eL-HEVÂDÎ fî ŞERHİ'L-MESÂLİK

Hamza b. Turgut Aydınî

Tahkik
Ali Bulut

el-Hevâdî fî şerhi'l-Mesâlik
TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
Tahkik Yayın Kurulu ilmi kontrolünde hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 38 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Yayın yönetmeni M. Suat Mertoglu
Yayın koordinasyon Erdal Cesar
Tahkik editörü Orhan Ençakar
İnceleme kısmı son okuma (Türkçe) Mustafa Demiray
Tashih (Arapça) Orhan Ençakar, Münzir Şeyhhasan, Said Kayacı
(Türkçe) İsa Kayaalp
Tasarım Ali Haydar Ulusoy, Hasan Hüseyin Can (Kapak),
Ramzi Haj Mustafa (Kapak Hattı)
Yayın takip Sema Doğan

Bu eser
TDV İslam Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM)
İkinci Klasik Dönem Projesi
kapsamında yayınlanmıştır.

Proje koordinatörü Tuncay Başoğlu

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulu'nun
10/01/2020 tarihli ve 2020/01 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: İstanbul, Temmuz 2022 m. / 1443 h.
ISBN 978-625-428-059-7

Yayın ve Dağıtım
TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No. 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Basım
Hat Cilt Basım Yayın Matbaa Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Altınşehir Mah. Muhsin Yazıcıoğlu Cad. No: 2/1
Başakşehir - İstanbul
Tel: (0212) 688 08 08
Sertifika No. 35778

Hamza b. Turgut Aydınî

eL-Hevâdî fî şerhi'l-Mesâlik [الهوادي في شرح المسالك] / Hamza b. Turgut Aydınî ; tahkik Ali Bulut.
İstanbul ; Ankara : İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ; Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.
63, 489 s. ; 24 cm. – (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 1085. İSAM Yayınları ; 248. Klasik
Eserler Dizisi ; 53)

Dizin ve kaynakça var.
ISBN 978-625-428-059-7

İçindekiler

Kısaltmalar 7

Takdim 9

Önsöz 11

HAMZA b. TURGUT AYDINÎ ve
eL-HEVÂDÎ fî ŞERHÎ'L-MESÂLİKÎ

Ali Bulut

I. Hamza b. Turgut Aydınî'nin Hayatı ve Eserleri 15

1. Adı, Künyesi ve Lakabı 15

2. Doğumu ve Tahsil Hayatı 15

3. Vazifeleri 17

4. Hocaları 17

5. Talebeleri 18

6. Vefatı 18

7. İlmî ve Edebî Şahsiyeti 18

8. Eserleri 19

8.1. *el Mesâlik fî'l-meânî ve'l-beyân* 20

8.2. *el Hevâdî fî şerhi'l-Mesâlik* 20

8.3. Müellife Nispet Edilen Diğer Eserler 21

II. *el-Hevâdî fî şerhi'l-Mesâlik* 23

1. Belagat İlmî ve Kısa Tarihçesi 23

2. Eserin Adı, Telif Sebebi ve Tarihi 25

3. Muhtevası 27

4. Yöntemi 27

4.1. Girişte Birçok Edebî Sanatı Açıklaması	28
4.2. Secili İfadeleri Çok Kullanması	29
4.3. Kullandığı Kavramları Açıklaması	30
4.4. Nahiv Konularını Ele Alıp Tercihle Bulunması	31
4.5. Sarf Bilgisine Yer Vermesi	32
4.6. Edatlarla İlgili Bilgiler Vermesi	32
4.7. Belagat Tarihiyle İlgili Kısa Bilgilere Yer Vermesi	32
4.8. Coğrafi ve Tarihî Bilgilere Yer Vermesi	33
4.9. Giriş Bahsini Dua ile Bitirmesi	34
4.10. Bölüm Başlıkları ve Alt Başlıklar	35
4.11. Tenbih Başlığını Kullanması	36
4.12. Tarifleri Kısa Tutması	36
4.13. Soru-Cevap Yöntemini Kullanması	36
4.14. Şâhit Beyitleri Tahlil Etmesi	37
4.15. Âlimler Arasındaki Görüş Farklılıklarına Yer Vermesi	37
4.16. Kullandığı Şevâhidin Eğitici Olması	38
4.17. “Ve illâ” ile Cümleleri Kısaltması	39
5. Kullandığı Şevâhit	39
5.1. Kur’ân-ı Kerim	39
5.2. Hadis-i Şerif	40
5.3. Şiir	42
5.4. Atasözleri	43
6. Yararlandığı Kaynaklar	43
7. <i>el-Hevâdt</i> Üzerine Yapılan İki Haşiye	44
8. Belagat Literatüründeki Yeri	45
9. Nüshaları	48
10. <i>el-Mesâlik</i> Nüshaları	52
Tahkikte Takip Edilen Yöntem	55
Kaynakça	59

Takdim

Sayırsız nimetleriyle kullarına lütufta bulunan Allah'a hamd olsun. O'nun son elçisi Hz. Muhammed'e, âl ve ashabına selam olsun.

Elinizdeki eser, TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) tarafından geçmiş entelektüel mirasımızın aydınlatılması ve yeni dönemin inşası için sağlam bir zemin elde edilmesi hedefiyle yürütölen "İkinci Klasik Dönem Projesi" kapsamında yayımlanmıştır. Bu çerçevede araştırmalara konu edilmesi açısından belli ölçüde ihmale uğradığını düşündüğümüz Osmanlı döneminin ilim ve düşünce hayatı da mercek altına alınarak monografiler ve entelektüel biyografiler yayımlanması ve bu dönemde telif edilmiş eserlerin ilmî neşirlerinin gerçekleştirilmesi öncelikli hedeflerimiz arasında yer almaktadır.

Osmanlı döneminde İslam dini ve kültürüne ait temel metinlerin dili olan Arapça'nın belagat özelliklerine dair çeşitli çalışmalar yapıldığı bilinmekte olup, tahkikli neşirini sunduğumuz elinizdeki eser de bunlardan biridir. Proje kapsamında yayımlanan *el-Hevâdî fî şerhi'l-Mesâlik* isimli bu eser, XVI. yüzyıl Osmanlı ulemasından Hamza b. Turgut Aydınî'ye (ö. 981/1574) aittir. Hamza b. Turgut, önce Hatîb el-Kazvî'nin (ö. 739/1338) belagatla ilgili *Telhîsü'l-Miftâh* adlı meşhur eserini *el-Mesâlik* adıyla özetlemiş, daha sonra da bunu *el-Hevâdî fî şerhi'l-Mesâlik* adıyla şerhetmiştir. Türkiye kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunan bu iki eser klasik Osmanlı medreselerinde rağbet görmüştür.

Daha önce muhakkik tarafından iki defa basılmış olan eser klasik belagat literatürüne Osmanlı müelliflerinin önemli katkılarından biri olması hasebiyle İSAM tarafından gözden

geçirilerek tekrar yayımlanmıştır. İSAM, çalıştığı müellif, editör ya da muhakkikler tarafından kendisine iletilen metinleri doğrudan basmak yerine, o metinlerin ve tahkikli neşir sürecinin ilmî, teknik ve estetik anlamda desteklenmesi ve böylece okuyucuya daha yetkin şekilde sunulması için ciddi katkılar verme yoluna gitmektedir. Nitekim bu neşirde de ilk iki baskıdan farklı olarak, kitabın 100'den fazla nüshası yeniden incelenmiş, tahkikte bu nüshaların kıymetli olanlarından faydalanılmış, bu çerçevede eserin Çorlu'da yeniden telif edildiği ve böylece müellifin vefat tarihi de doğru şekilde tespit edilmiştir. Önceki baskılarda yer almayan müellifin *minhûvât* notları ile nüsha kenarlarındaki bazı önemli açıklamalar bu baskıya ilave edilmiş, ayrıca metnin yeniden başlıklandırılması ve paragraflandırılması yoluyla kitap daha kolay anlaşılır hale getirilmiştir. İmla ve ilmî tashih okumaları yapılarak metnin daha düzgün şekilde ilim dünyasına takdim edilmesi noktasında önemli katkılar sağlanmıştır. Eser bir şerh çalışması olduğundan şerhe konu olan *el-Mesâlik* isimli tahkikli metne şerhin üstünde ayrı bir bölümde yer verilerek metin-şerh birlikteliği sağlanmıştır.

Eserin yayına hazırlanmasında çok sayıda isim katkı sağlamıştır. Bir süre önce korona sebebiyle vefat eden Dımaşklı âlim İbrahim Salih, eserdeki şiirleri titizlikle gözden geçirip vezinlerini tespit etmişti, kendisine Allah'tan rahmet diliyorum. Özellikle süreci takip eden ve eserin son halini alması için çaba harcayan İSAM Tahkik Yayın Kurulu üyesi Dr. Orhan Ençakar'a, eserin Arapça bölümünün imlasını kontrol edip önemli tashihlerde bulunan Münzir Şeyhhasan'a, yine eserin Arapça inceleme kısmının son okumasını gerçekleştiren Said Kayacı'ya, Türkçe inceleme kısmının son okumasını üstlenen Dr. Mustafa Demiray'a ve metin-şerh takibini kolaylaştıran çift katmanlı sayfa tasarımını hazırlayan Ali Haydar Ulusoy'a teşekkür ederim.

Prof.Dr. Tuncay Başoğlu
İkinci Klasik Dönem Proje Koordinatörü

Önsöz

Osmanlı âlimleri belagat ilmine büyük önem vermişler, her kademedeki medresede seviyeye uygun belagat eserleri okutmuşlardır. Osmanlı'da bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında âlimlerin yoğun bir telif faaliyetinde buldukları görülür. Her ne kadar bu eserler daha önceki telifler üzerine yapılan ihtisar, şerh, haşiye, tâlik gibi çalışmalar olsa da müellifler bunlara kendi özgün fikirlerini de katmışlardır.

Müellif Hamza b. Turgut Aydınî XVI. yüzyıl belagat âlimlerinden olup hayatının çoğu Kanûnî Sultan Süleyman döneminde geçmiştir. Hamza b. Turgut, önce Kazvî'nin belagatla ilgili *Telhîsü'l-Miftâh* adlı eserini *el-Mesâlik fi'l-meânî ve'l-beyân* adıyla özetlemiş, daha sonra da bunu *el-Hevâdî fi şerhi'l-Mesâlik* adıyla şerhetmiştir. Bu iki eserin yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde 200'e yakın yazma nüshası bulunmaktadır. Ülkemizde hemen hemen her ilin kütüphanesinde en az bir nüshasının bulunması, bu iki eserin belagat okuyan âlimler ve talebeler nezdinde büyük bir rağbet gördüğünü göstermektedir.

Klasik belagat literatürüne Osmanlı müelliflerinden yeni bir eser kazandırmayı amaçlayan bu çalışmanın meydana gelmesinde bizlerden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Ziyad er-Ravâşide, Dr. Öğr. Üyesi Receb Abdülvehhâb, Dr. Öğr. Üyesi Musa Alak ve Öğr. Gör. Serkan Ünal

beylere, öğrencilerimizden Muhammed İbrahim Aydın kardeşime, eserin basımını üstlenen İSAM yönetici ve çalışanlarına, mesai arkadaşlarıma, aileme ve başta hocalarım olmak üzere bizde emeği bulunan herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Prof.Dr. Ali Bulut
30 Haziran 2022 Perşembe (1 Zilhicce 1443)
Fatih/İstanbul